

KLESTENITZ TIBOR

MINDSZENTY JÓZSEF, A KATOLIKUS SAJTÓ HARCOSA

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy – vázlatos jelleggel, a teljesség igénye nélkül – összefoglaljam, hogyan alakult Mindszenty József felfogása a sajtókérdés megítélésében a kezdetektől, vagyis zalaegerszegi éveitől egészen a hercegprímási évekig. A katolikus egyház sajtóstratégiája ebben a történelmi korszakban XIII. Leó 1879-ben megfogalmazott üzenetén alapult: eszerint az egyház ellenfeleinek lapjai észrevétlenül és fokozatosan elidegenítik a híveket a vallástól, ezért a laicizálódás, a hittől való elfordulás joggal tulajdonítható a sajtó hatásának. „Minthogy tehát az általánosan bevett divatnál fogva a hírlapkiadás úgyszólván szükséggé lett, a kat[olikus]. írónak most már arra kell törekedniök, hogy a társadalom s az egyház javára fordítsák azt, amit az ellenfelek mindkettőnek megrontására használnak”¹ – figyelmeztetett a pápa.

A XIX. század végétől kibontakozó magyar katolikus reneszánsz vezetőinek egyik fő célkitűzése a fentiek szellemében a modern, versenyképes egyházi sajtó megteremtése volt. Ennek érdekében számos erőforrást mozgósítottak: társadalmi vitákat folytattak le, tanulmányozták a külföldi mintákat, pénzt gyűjtöttek, új lapokat, folyóiratokat alapítottak, sajtópártoló egyleteket hoztak létre.² A munka összehangolására a századfordulót követő években két egyesület vállalkozott: a Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök vezetésével 1908-ban létrejött Katolikus Sajtóegyesület, illetve a Bangha Béla jezsuita páter által 1911-ben létrehozott Katolikus Sajtóhölgybizottság. Ezek azonban némileg eltérő elképzeléseket követtek. A tömegsajtó megjelenésének a kereszténység számára káros következményeiről mindkét szerveződés meg volt győződve. Prohászka és követői a realitásokkal számolva, fokozatosan, az ellenfelekkel való párbeszéd fenntartásával tartották megvalósíthatónak a katolikus sajtó sikeres terjesztését.³ Bangha és munkatársai viszont többnyire inkább az ecclesia militans, a harcoló egyház szellemében, kompromisszumok nél-

- 1 Szentséges atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei. Ford.: Prohászka Ottokár. Bp., 1891. 51. old.
- 2 A kérdésről legújabban I. CSIBI Norbert: A sajtóügy aktuális kérdései a magyarországi katolikus nagygyűléseken. A 19–20. század fordulóján. In: A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok. Szerk.: Klestenitz Tibor. Bp., 2015. (Médiatudományi Könyvek) 59–81. old.
- 3 Szerepéről részletesebben I. KLESTENITZ Tibor: Prohászka Ottokár sajtószerző tevékenysége. In: Prohászka-tanulmányok, 2007–2009. Szerk.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2009. 45–67. old.

küli és azonnali eredmény elérésére törekedtek. A jezsuiták elsősorban az értelmiségre és az ifjúságra gyakorolt elidegenítő hatás ellensúlyozása miatt tartották fontosnak a tömegkommunikáció terén való megjelenést. Bangha kezdeményezésére történt meg 1918-ban a Központi Sajtóvállalat megalapítása, amely arra vállalkozott, hogy új, pártoktól független katolikus politikai napilapokat adjon ki. A vállalkozás előkészítése során nagyban támaszkodtak a jezsuita rend szellemi befolyása alatt álló hitbuzgalmi egyesületekre, a Mária Kongregációkra.⁴

Mindszenty (ekkor még Pehm) József 1917-ben került püspökének rendelkezése nyomán Zalaegerszegre, ahol az Állami Főgimnázium hittanára lett.⁵ Már ekkor is komoly érdeklődést tanúsított a közügyek, így a sajtókérdés iránt. Gondolatainak rekonstruálását az a beszéd teszi lehetővé, amelyet 1917. szeptember 11-én mondott el a helyi női Mária Kongregáció tagsága előtt.⁶

Először arra hívta fel a figyelmet, hogy a kereszténység ideáljait számos kihívás fenyegeti, „egy újkori pogányság indult el hódító útra,” amelynek kevés követője van ugyan, mégis hatalmas a befolyása, mivel jól szervezett, a hatalmas létszámú katolicizmus viszont gyenge, mert szervezetlen. A kereszténység jövőjét az is fenyegeti, hogy „a sajtó nagyhatalom és ez a nagyhatalom ellenünk visel hadat. Ha v[al]a]hol, itt van igazában lenyűgözve a kat[olikus]. gondolat. A mai sajtó napirendre tért a ker[esztény]. hitgizságok és erkölcsan felett, mintha Jézus Krisztus soha nem járt volna a földön, úgy árad belőle a hitelenség és a modern erkölcselenség életgyilkoló egykés, szabadszerelmes levegője.” Ezért a néhai X. Pius pápára hivatkozott, aki szerint a hívek hiába építenek templomokat, iskolákat, tartanak missziókat, ha emellett elhanyagolják a sajtót. Arra intette a jelenlévőket, hogy ezen a téren is komoly küzdelmet kell folytatni, amiben a hitbuzgalmi egyesületnek is nagy szerepe lesz: „A kongregáció harcos katolicizmust jelent, amely nem mereng, de tud küzdeni, hiszen felesküdtünk, mint harcosokhoz illik, zászlónk van, szep-lőtelen Máriás lobogó, mint katonáknál szokás”.

E nagyszabású – és igen határozott hangvételű – bevezetőhöz képest konkrét javaslatok ugyanakkor meglepően szerények voltak: mindössze arra kérte ugyanis hallgatóit, hogy valamennyien rendeljék meg, és rendszeresen olvassák a budapesti jezsuiták gondozásában megjelenő egyesületi értesítőt, a *Mária Kongregáció* című havilapot, illetve lehetőség szerint szerezzenek további, nem kongreganista előfizetőket is a számára. Azt hangsúlyozta, hogy a szociáldemokraták és a szabadkőművesek számára természetes, hogy előfizetnek saját napilapjaikra, ezért ez a kongreganisták számára sem lehet túl nagy áldozat.⁷

A beszéd két fontos következtetés levonására is lehetőséget. Egyrészt egyértelműen alátámasztja, hogy Pehm József a sajtómozgalom Bangha Béla által vezetett szárnyával rokonszenvezett, és még arra is vállalkozott, hogy propagandát folytasson a páter szellemi holdudvarához tartozó kongregációs folyóirat érdekében. (Pehmre egyébként a szintén Bangha által irányított *Magyar Kultúra* című befolyásos orgánus is felfigyelt, hiszen *Az édesanya* című könyvről rövid, de igen elismerő recenziót közölt 1917 februárjában.)⁸ A

4 KLESTENITZ Tibor: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932. Bp., 2013. 94–104. old.

5 BALOGH Margit: A pályakezdés. Pehm József életútja a diákévektől az apátplébánosi kinevezésig. *Zalai Múzeum*, 21 (2013). 20. old.

6 Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban EPL) Mindszenty József magánlevéltára, 33. doboz. 1917. szeptember 11. A sajtó.

7 Uo.

8 SZÉKELY Zoltán: Pehm József: Az édesanya a vallás, társadalmi kérdés és költészet tükrében. *Magyar Kultúra*, 1917. február 5.

beszéd tartalma ugyanakkor arra is rámutat, hogy a lelkes fiatal klerikus Zalaegerszegen ugyanazzal az alapvető problémával szembesült, mint a sajtómozgalom vezetői országos szinten: sokszor még a katolikus közösség elkötelezett, a hitbuzgalmi egyesületekben részt vevő tagjai sem érdeklődtek a katolikus sajtótermékek iránt, nem kezelték jelentőségének megfelelően a sajtó ügyét.⁹

Bangha Béla 1918 januárjában – hosszas előkészítést követően – támogatóival együtt megkezdte az új katolikus lapkiadó, a Központi Sajtóvállalat Részvénytársaság alaptökéjének összegyűjtését. A szervezőbizottság alacsony névértékű részvények kibocsátása mellett döntött, ami lehetővé (és egyben szükségessé) tette a kisbefektetők tömegeinek megnyerését. Ennek érdekében az egész országra kiterjedő jegyzési propaganda vette kezdetét.¹⁰ A munkában kivette a részét Pehm József is, aki 1918. február 2-án tartott agitációs beszédet a vállalkozás érdekében.

Ebben először Bangha álláspontjával összhangban felhívta arra a figyelmet, hogy a korábbi katolikus politikai napisajtó, amelyet lényegében egyetlen orgánum, a népszerűtlen Katolikus Néppárt lapjaként működő *Alkotmány* alkotott, képtelen volt az egész katolikus közönséget képviselni. „Az eddigi kat[olikus]. sajtó papos és párt[sajtó] volt, ezért húzódtott tőle a világi intelligencia. Tetszett benne a világnézet, de a más politikát vallók mégsem rokonszenvezhettek vele. Egy évtizede rengeteg gyűlést, szónoklatot tartottak a kat[olikus]. sajtó érdekében, a nagyközönség lelkesedett, tombolt, de amikor elő kellene fizetni, fázott, húzódozott, mert más volt a politikai iránya. És maradt minden a régi. A kat[olikus]. sajtó száználmasan vérszegény.” Ezért arról igyekezett meggyőzni hallgatóit, hogy a Központi Sajtóvállalat alapítása korszakos változást fog hozni, hiszen ez pártpolitikailag semleges lapokat kíván indítani. Arra is figyelmeztetett – összhangban a realitásokkal –, hogy egy új lapvállalkozás indítása hatalmas tőkét követel. Míg korábban a népszerű bulvárlapot, *Az Estet* százezer koronával, a szabadkőművesek orgánumát, a *Világot* négyszázezerrel alapították, a katolikusoknak most (nagy részben a világháborús infláció miatt) legalább nyolc-tíz millió koronára lesz szükségük. Úgy vélte, hogy ez sikerülni is fog, hiszen a hívekben él „a ker[esztény]. világnézet, magyarságunk szeretete és annak a tudata, a 12. órában volnánk, amely után már csak a lélekharang, a tetemrehívás következik.”¹¹ Az agitáció – és benne Pehm munkája – rendkívül sikeres volt, hiszen az eredetileg tervezett hárommillió alaptőke helyett 1918 júniusáig majdnem tíz milliót gyűjtöttek össze.¹²

A Központi Sajtóvállalat lapjainak indulása azonban késést szenvedett, aminek a politikai átrendeződés, az őszirózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság volt a fő oka. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy Pehm József – a várva várt új keresztény lapok hiányában – maga is újságírásra adja a fejét. 1918 szeptemberében kért Mikes János szombathelyi püspöktől cikke írására engedélyt, amit októberben meg is kapott. Ezzel megnyílt számára a lehetőség a vármegye konzervatív–legitimista lapjának, a *Zalamegyei Újságnak* a felelős szerkesztéséhez. A lap irányítása rengeteg munkával és felelősséggel járt, ugyanakkor lehetőséget biztosított számára a helyi közvélemény hatékony befolyásolására. Munkájában a püspök támogatására is számíthatott. Amikor például Pehm 1920

9 KLESTENITZ T.: A katolikus sajtómozgalom. i. m. 89–92., 137. old.

10 KLESTENITZ Tibor: „Hódító katolicizmus.” Az első világháború és a katolikus sajtó fejlődése Magyarországon. *Vigilia*, 80. 2015. 348. old.

11 EPL Mindszenty József magánlevéltára, 33. doboz. A sajtó 1918. II. 2.

12 KLESTENITZ T.: A katolikus sajtómozgalom. i. m. 162. old.

októberében azt kérte, hogy a zalaegerszegi sajtógyűjtésen összegjött ezer korona legalább egynegyed részét bocsássa rendelkezésére a helyi sajtó céljaira, Mikes – bizalma jeleként – a teljes összeget rábízta.¹³

A bizalmat jelzi az is, hogy Pehm szerepelhetett a sajtókérdés előadójaként azon a papi értekezleten, amelyet a főpásztor 1921 decemberében hívott össze Szombathelyre.¹⁴ Az eseményre kritikus körülmények között került sor, hiszen Mikes János – és a klérus jelentős része – elkötelezett legitimistaként az ország sorsának jobbra fordulását a Habsburg-dinasztia uralmának helyreállításától remélte. Ennek esélye azonban 1921 októberében–novemberében, IV. Károly második visszatérési kísérletének kudarcával, majd a dinasztia trónfosztásával hosszú időre elenyészni látszott. A politikai feszültségeket még tovább növelték a közelgő nemzetgyűlési választások. Ezek a körülmények szükségessé tették az egyházmegyei intézmények megerősítését, a hívó társadalom fokozottabb megszervezését. A papi értekezlet ezért tárgyalta többek között a Katolikus Népszövetség és a karitás ügyét, a prédikáció reformját, a társadalmi szolidaritást, valamint a katolikus öntudat erősítésének kérdéseit. Pehm előadásában arra figyelmeztetett, hogy a keresztény sajtónak komoly konkurenciával kell számolnia, hiszen továbbra is működik a liberális és baloldali elveket valló, általa „destruktívnek” nevezett sajtó, a legitimisták egyik legfőbb ellenségének számító Gömbös Gyula pedig éppen ekkor kezdett saját sajtóbirodalom kiépítésébe.¹⁵

Ezért úgy vélte, hogy az egyháznak saját sajtója érdekében sokkal intenzívebben kell fellépnie, mint korábban, és konkrét intézkedéscsomagra tett javaslatot. Az egyházmegyében – ahogy az ország nagy részében – még 1910-ben vezették be az úgynevezett sajtóvasárnap intézményét.¹⁶ Ekkor a prédikációnak az egyházi sajtó fontosságáról kellett szólnia, az adományokat pedig a lapok támogatására fordították. Pehm úgy vélte, mindez nem elég, ezért javasolta, hogy vezessék be a házankénti gyűjtést, vagyis a plébánosok évente keressék fel adományokért a háztartásokat. Indítványozta, hogy a hitoktatók az iskolákban szintén ismertessék a kérdést, írják fel a táblára a „rossz” és a „jó” újságok címét, és azt is felvetette, hogy akár itt is gyűjtsenek – szerény – adományokat a sajtó javára. A hívek olvasási szokásainak befolyásolására még radikálisabb, a legalitás határain is túllépő módszert ajánlott: „Minden plébános a postás szívességével titokban írja ki, hogy a hívek közül ki, melyik rossz lapot járattja. Lehetőleg megkönyékezzük őket és lerendeltjük velük. A szószékről főképp ezekről a rossz lapokról szólunk. Faluhelyen a Hangya kereskedésbe mindennap jöjjön 1-2 lap, de ne sokféle még a jóból sem. Városokban trafikokba, keresztény üzletekbe vigyünk be 1-2 példányban, ha mindjárt nem is árultak ott eddig lapot. A kassza mellett, visszajáró aprópénz helyett keresztény lapot kérünk.”

Úgy vélte továbbá, hogy a falvakban meg kell szervezni a lapok házhoz hordatását, a keresztény sajtó színvonalát pedig emelni kell, különösen a *Népiújság* feljavítására kell törekedni. A vidéki sajtót külön támogatásra tartotta érdemesnek a fővárosival szemben, ezért indítványozta, hogy ezeket a püspöki aula, a plébániák, az egyházi egyesületek hír-

13 Szombathelyi Püspöki Levéltár (a továbbiakban SZPL) 5671–1920. Pehm Mikesnek 1920. október 18. Válasz: november 8.

14 SZPL 5693–1921. Papi értekezlet jegyzőkönyve 1921. december 1.

15 Ez volt az 1921 novemberében megalapított Stádium Rt. Történetéről I. POGÁNY György: A Stádium Sajtóvállalat rt. története és kiadványai (1921–1944). *Magyar Könyvszemle*, 102. 1986. 39. old.

16 KLESTENITZ T.: A katolikus sajtómozgalom. i. m. XII.

adások beküldésével is támogassák. A nép olvasmányokkal való ellátására azt is kívánatosnak tartotta, hogy a helyi nyomdák 1-2 ív terjedelemben „korszerű füzeteket” adjanak ki, például a következő témákban: Kapisztrán és Hunyadi, Zrínyi Miklós, a költő, Pázmány Péter, A magyar katolikusság közintézményei, A katolikus Magyarország 1001–1526, Mária országa, Ki a jó katolikus.¹⁷

Egy év múlva – ekkor már a nagy nyilvánosság előtt, egy papi szaklapban megjelent cikkében – ismét igyekezett cselekvésre ösztönözni paptársait. A megyei statisztikákat elemezve azt állapította meg, hogy „az intelligencia a kommün óta inkább közeledik a keresztény lapokhoz, mint a falu népe. A falu úszik a forradalmi sajtó-kloáka közvéleménnyel. A városokban is emelkedett a keresztény lapok előfizetőinek, utcai vásárlóinak száma, de persze nem lehetünk elégedettek az eredménnyel.” A vidéki hívők közönyét elsősorban a klérus mulasztásaival magyarázta, szerinte a papság ugyanis általában csak félszívvvel teljesítette kötelességeit az egyházi sajtó iránt.¹⁸ Véleményét részben megerősíti a szombathelyi lapkiadó, Lingauer Albin 1927-es nyilatkozata. Eszerint a papság többségére ekkoriban is a passzivitás volt jellemző, az egész szombathelyi egyházmegyében mindössze csak három klerikus volt hajlandó hírek beküldésével közreműködni a lapkészítés munkájában, ezért tulajdonképpen „éppen maga a klérus az oka annak, hogy Magyarországon nem tud erőteljes katolikus sajtó kialakulni.”¹⁹

Pehm József – természetesen – az általa társadalmi szempontból kártékonynak ítélt sajtóorgánumokkal szemben is igen kritikus volt. Ebben ismét Bangha Béla álláspontja befolyásolhatta, aki a Központi Sajtóvállalat vezetőjeként a „destruktív” lapokkal szembeni kampány szervezésébe fogott. 1920. október 10-én például mintegy tízezer fő vett részt a kaposvári sajtógyűlésen. Bangha kezdeményezésére a tömeg megfogadta, hogy a jövőben csak a keresztény lapokat olvassa, míg a liberális sajtótermékek ellen küzdeni fog.²⁰ A kezdeményezés akkor tett szert nagyobb politikai jelentőségre, amikor az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga országos fellépést indított a „forradalmi” sajtó ellen. A Liga igazgatóságának 1921. február 2-án hozott állásfoglalása különbíróóság létrehozását javasolta, amely megvizsgálja a lapok forradalom alatt tanúsított magatartását, és indokolt esetben megszünteti a „keresztény Magyarországot fenyegető” orgánumokat.²¹ A „destruktív” sajtó elleni tiltakozás tetőpontjának a szervezők az 1921. március 13-ai népgyűlést szánták, amelyet Budapesten tartottak.²²

Ezeknek a kezdeményezéseknek a sorába illeszkedhetett az a beszéd is, amelyet Pehm április 17-én tartott egy helyi sajtóellenes gyűlésen. Ennek célja az volt, hogy a forradalmak kirobbantásáért felelősnek tartott fővárosi lapok – *Az Est*, a *Magyarország*, a *Világ*, a *Népszava*, a *Pesti Napló* – megbélyegzéséért és betiltásáért demonstráljanak. Pehm igen kemény véleményt fogalmazott meg: „Hazaárulás bűnében részes *Az Est*, amelynek megjelenésével zúgott végig az ország a forradalom előszőr. Ez adott vezéréket az őszirózsás forradalomnak. [...] Ez a lap robbantotta fel a magyar frontot” – mond-

17 SZPL 5693–1921. Papi értekezlet jegyzőkönyve 1921. december 1.

18 PEHM József: Egy sajtóstatiztika. *Egyházi Lapok Papok Közlönye*, 46. 1923. 128–129. old.

19 SZENDY László: A papság sajtótevékenységének margójára. *Egyházi Lapok Papok Közlönye*, 50. 1927. 22. old.

20 Sajtógyűlés Kaposvárott. *Nemzeti Újság*, 1920. október 13. 5. old.

21 Rendezni kell a sajtókérdést. *Nemzeti Újság*, 1921. február 4. 5. old.

22 Számonkérés. *Nemzeti Újság*, 1921. március 13. 1. old.

ta például. Úgy vélte, hogy mindazokat, akik hajlamosak elfeledkezni ezen lapok tetteiről, folytonosan emlékeztetni kell, és el kell érni ezen orgánumok betiltását, illetve legalább társadalmi bojkottálását. „Követeljük, ítélkezzék a pártatlan bíróság a sajtónak forradalmakat előidéző bűneiről. És sújtson le a hűtlenség, lázadás, hazaárulás bűneire úgy, mint ha fizikai személyek követték volna el”²³ – mondta. Érzelmektől átfűtött beszéde a korban igen elterjedt, ám kevésbé megalapozott feltételezéseken alapult, amelyek azt célozták, hogy egyes újságírók tetteiért egész lapvállalkozásokat és szerkesztőségeket vonjanak felelősségre.²⁴

A fő ellenfél később is a liberális és a baloldali sajtó maradt Pehm számára. Erről tanúskodnak későbbi, a sajtóvásárnapokon elmondott prédikációi, amelyek a „rossz sajtó” veszélyeit taglalták. Kedvelt módszere volt, hogy egyfajta lapszemlét tartott híveinek, bebizonyítva azt, hogy a „rossz” lapok nem kezelik súlyának megfelelően a katolicizmust. 1922-ben például azt vizsgálta, hogy a sajtó hogyan tudósított az országos katolikus nagygyűlés eseményeiről. A *Pesti Hírlap* például a negyedik oldalon, alig fél oszlopban közölte a nagygyűlés főbb beszédeit, a *Világ* csak a rövidhírek között, egyharmad oszlopban tudósított, a *8 Órai Újság* viszont egyetlen szóval sem számolt be a nyilvános ülésről. „Az Újság okt. 11-i száma egy oszlopban foglalkozik a »közel száz« kéményseprősegéd[nek] a városházára való felvonulásával, hogy emeljék heti bérüket. Közel száz kéményseprő felvonulása – nagy eset; de 5 millió katolikus hatalmas gyűlése nem fontos. Erns[z]t Sándornak elég 7 sor, Zadravec püspöknek, Csernoch hercegprimásnak elég 9-9 sor. A moziműsorról többet ír, mint a Kat[olikus]. Nagygyűlésről.”²⁵ – mondta.

Beszéde arra enged következtetni, hogy számos hivatali feladatának dacára gondosan nyomon követte a liberális sajtó írásait, feltehetően azért, hogy azonnal választ tudjon adni az esetleges támadásokra. Az egyháznak tehát egyfajta közéleti-kulturális sajtómiszsiót is tulajdonított. Erre utal következő évi beszéde is, amelyben hangoztatta: az egyház már az 1910-es években, a sajtóvásárnapokon és más alkalmakkor számtalanszor óva intett a „rossz” újságoktól, de ennek sajnos nem lett foganatja. Ez a sajtó ezért lehetőséget kapott rá, hogy a döntő pillanatokban megtévessze a nemzetet, elősegítette az őszirózsás forradalmat és a Tanácsköztársaságot, ennek következtében pedig a magyarság kiűzetett a Paradicsomból, a régi gazdag országból Csonkamagyarország lett – vélekedett.²⁶

A korszak politikai viszonyainak bonyolultságát mutatja ugyanakkor, hogy Pehm József saját lapja miatt hamarosan az államhatalommal is komoly konfliktusba keveredett. 1922 tavaszán ugyanis elkeseredett politikai küzdelem bontakozott ki a nemzetgyűlési választások kampányában, és az elkötelezetten legitimista *Zalamegyei Újság* is kivívta a kormány nemtetszését. 1922 áprilisában a Belügyminisztérium – határozatlan időtartamra – betiltotta a lap kiadását és terjesztését. A hatóság úgy ítélte meg ugyanis, hogy az április 2-án közölt *Meghalt a király* című cikk, amely a száműzött IV. Károly halálára íródott, tendenciózus és valótlan beállításban tárgyalta a királykérdést és a volt uralkodó második visszatérési kísérletét, továbbá súlyosan veszélyeztette az ország belső rendjét, közbiztonságát, valamint külpolitikai érdekeit.²⁷

23 EPL Mindszenty József magánlevéltára, 33. doboz. Sajtóellenes gyűlés, 1921. április 17.

24 Minderről részletesebben I. KLESTENITZ Tibor: A törődés és az újságírók. Sajtóellenesség a kereszténynemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. *Médiakutató*, 11. 2010. 2. sz. 85–99. old.

25 EPL Mindszenty József magánlevéltára, 31. doboz. Sajtó, 1922.

26 EPL Mindszenty József magánlevéltára, 32. doboz. Sajtóvásárnap, 1923.

27 *Belügyi Közlöny*, 1921. április 30. 1016.

A szerkesztőség igyekezett megvédeni magát a nyilvánosság előtt, ezért a minisztériumhoz feliratot küldött. Ebben azt hangoztatta, hogy a lap valójában mindig a felforgatókkal szemben foglalt állást, terjesztette a keresztény gondolkodást, erősítette a nemzeti érzést. A betiltást az idézett cikk egyik félreérthető mondatának tulajdonította, amely szerint a király halála után Magyarországon „most már jöhet a szabadlopás, szabadrablás, szabadkirályválasztás.” A szerkesztőség magyarázata szerint azonban ez az állítás „nem azt jelenti, hogy a cikkíró ezeket a fogalmakat azonosítja, sem senkit szabadrablásra nem buzdít, hanem csak rá akar mutatni azokra a veszélyekre, amelyek a szabadkirályválasztással a múltban sokszor együtt jártak, különösen a mohácsi vést közvetlenül követő időkben.”²⁸

A lap érdekében néhány politikai erő is megmozdult. Az ellenzéki pártok közös jogvédő bizottsága, amelyet a rendkívüli tekintélynek örvendő Apponyi Albert vezetett, megállapította, hogy a *Zalamegyei Újság* betiltására nem volt törvényes ok, ezért a testület elhatározta, hogy panaszt tesz a belügyminiszternél az önkényes hatósági rendelkezés ellen.²⁹ Haller István, a legitimista Keresztény és Nemzeti Egyesülés Pártja elnöke szintén megvédte a lapot, és egyértelműen politikai okokat látott a betiltás mögött. Arról beszélt, hogy Bethlen István gróf kormánya a választások előtt nyomást fejt ki a társadalomra, megfélemlíti a közigazgatási tisztviselőket, és a párt helyi hivatalos lapját, a *Zalamegyei Újságot* is ebből a célból némitotta el.³⁰ Erre utalhat az is, hogy – alig egy hónappal a választások lezajlása után – a belügyminiszter feloldotta a tilalmat, és ismét engedélyezte a lap megjelenését és terjesztését.³¹

Ez az eset azonban csak szerény előjátéknak tekinthető ahhoz a helyzethez képest, amellyel a sajtóügyek terén Mindszenty Józsefnek 1945-től, a szovjet megszállás viszonyai közepette előbb veszprémi püspökként, majd hercegprimásként szembe kellett néznie. A katolikus sajtó és a Központi Sajtóvállalat ugyanis, amely ekkorra már az ország egyik legtekintélyesebb lapkiadójává vált, ki volt szolgáltatva az államnak, illetve a világháborúban győztes hatalmakat tömörítő Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak. Az 1945. január 20-án megkötött fegyverszünet értelmében ugyanis a sajtótermékek megjelenéséhez a Bizottság engedélye volt szükséges.³² A kérdést szabályozó, 1945 februárjában elfogadott kormányrendelet „az átmeneti időszakra való tekintettel és a súlyos papírhiány miatt” jelentősen korlátozta a lapok kiadásának jogát.³³ A katolikus sajtó azonban később sem várható kedvező elbánást, hiszen Moszkva szemében az egyház szorosan kötődött a Horthy-rendszerhez, amely a náci Németország szövetségese volt, és támogatta azt a Szovjetunió elleni invázióban. A magyar katolicizmust így a kommunista propagandában a náci-barátság vádjá sújtotta.³⁴ A „reakciónak” számító csoportok a sajtópolitika terén sem várhattak sok jót a kommunistáktól. Jól mutatja ezt Rákosi Mátyás 1945 májusában tett kijelentése: „Meg kell szerezniük a sajtó irányítását. A harc most a sajtó területére tevődik át. Jó fegyver van a kezünkben: a papírkiutalás. A reakciós lapokat ki kell éhezteni.”³⁵

28 A megszüntetett *Zalamegyei Újság* a belügyminiszterhez. *Budapesti Hírlap*, 1922. május 4. 6. old.

29 *Népszava*, 1922. április 28. 2. old.

30 Haller a közigazgatási tisztviselők terrorizálásáról. *Pesti Hírlap*, 1922. április 19. 5. old.

31 *Magyar Királyi Posta és Távirtda Rendeletek Tára*, 1922. július 19. 223.

32 525/1945 ME rendelet. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1945. 1. kötet. Bp., 1945. 45. old.

33 HORVÁTH Attila: A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején. H. n., 2013., 8. old. (Médiatudományi Könyvtár 7.)

34 LOMBARDI, Lapo: Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, web: www.c3.hu/~mev/tartalom/98_1_2/lombardi.htm.

35 HORVÁTH A.: i. m. 19. old.

Az egyház képviselőjében Grósz József kalocsai érsek és az ekkor még veszprémi püspök Mindszenty József 1945. április 30-án keresték fel a miniszterelnökséget, ahol szót emeltek a katolikus sajtó érdekében. Balogh páter, azaz Balogh István államtitkár azonban az orosz ellenvetésekre és a papírhányra hivatkozott, illetve megemlítette, hogy a szovjet jóváhagyást az egyház bizonyos „ellenszolgáltatásokkal” eszközölhetné ki.³⁶ A következő években a püspöki kar újra és újra megkísérelte a napilap engedélyeztetését, amit az államhatalom rendszeresen meg is ígért ugyan, de a támogatás helyett az ügyet a gyakorlatban taktikus módon ütőkártyaként kezelte az egyházzal fenntartott kapcsolatokban. A korábban igen kiterjedt laphálózattal rendelkező katolicizmusnak – a második világháború idején már 180 katolikus orgánum jelent meg rendszeresen³⁷ – a kormány mindössze néhány orgánum indítását engedélyezte, amelyek közül a közéleti irányultságú hetilap, az *Új Ember* játszotta a legfontosabb szerepet.

Mindszenty József pontosan tudatában volt a napisajtó hiányából fakadó problémáknak, és a helyzetet a katolicizmus egyik legfőbb sérelmeként tartotta számon. Jól mutatja ezt, hogy – egy önmagában véve nem igazán jelentős – sajtóügyben egyenesen a miniszterelnökhöz fordult panasszal. Miután a *Szabad Esztergom* című lap 1946 márciusában *Hogyan nyúzzák a papok a szegény parasztokat* címen megrágalmazott egy papot, a prímás helyreigazítást kért, ez azonban nem történt meg. Mivel más módot nem talált, ezért a cáfolatot végül főpásztori körlevélben hozta a hívők és az egész közvélemény tudomására.³⁸

A rossz tapasztalatok ellenére ugyanakkor rendkívül optimista volt a jövőt illetően: távlati elképzelései között még egy *Katolikus Rádió* létrehozása is szerepelt,³⁹ 1946 januárjában pedig felkérte az Actio Catholica elnökségét, hogy állítsa össze a megindítandó katolikus napilap munkatársainak listáját.⁴⁰ Az *Új Ember* működését szintén állandó figyelemmel kísérte. 1946 júniusában a Katolikus Szolgálat nevű szerveződés emlékiratot intézett a hercegprímáshoz. Eszerint az *Új Ember*nek, mivel ez az egyház egyetlen közéleti lapja, „egyoldalúságtól és kottériáktól mentesen” kell szolgálnia a katolikus ügyet. Belső berkekben ugyanakkor sok a panasz a lap ellen, hiszen „téves kritika, hosszúra eresztett túl teoretikus cikkek láttak napvilágot hasábjain. Nem eléggé enged teret világi cikkíróknak, katolikus munkában dolgozó embereknek. [...] egyéni felfogás nyilvánul meg a cikkek megjelentetésében.” Inkább a külföldi katolikusok sikereit dicséri, de nem ösztönzi a hazai cselekvést, és nem támogatja eléggé a Demokrata Néppárt törekvéseit. A bizottság ezért azt javasolta, hogy a hercegprímás nevezzen ki szerkesztőbizottságot, amely hetente előkészíti a következő számot, valamint biztosítja, hogy a lap nem hagy reflexió nélkül semmilyen támadást, de teret ad minden fegyelmezett egyházhú erőnek.⁴¹

36 A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Szerk. BEKE Margit. Köln–Bp., 1996. 37. old.

37 MIHALOVICS Zsigmond: Az első sajtóév. *Új Ember*, 2. 1946. 33. sz. 2. old.

38 Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban PIL) 274. f. 7. cs. 247. ö. e. 58. f. Mindszenty Nagy Ferencnek, 1946. április 13.

39 Egy névtelen klerikus a prímással való szóbeli egyeztetést követően emlékiratban fejtette ki a Budapest székhelyű *Katolikus Rádió* tervét, amelyhez a tőkét angol-amerikai kölcsönből akarta előteremteni. Ezt idővel a környező katolikus államokkal összefogva nemzetközi adóvá kívánta volna fejleszteni, hogy így támogassa egy „keresztény demokratikus szentszövetség” létrejöttét. Ideiglenes megoldásként azt javasolta, hogy a Vatikáni Rádió legalább heti egyórás magyar műsort sugározzon, hogy ezzel Mindszenty „itthoni bátor harcait támogassa.” EPL 602–1946. Ismeretlen Mindszentynek. 1946. január 9.

40 EPL Processus Josephi Cardinalis Mindszenty, 16. doboz. Mindszenty az AC elnökségének. 1946. január 9.

41 EPL 1620–1947. A Katolikus Szolgálat bizottság Mindszentynek. 1946. június 27.

Mindszenty igen nagy óvatossággal járt el az ügyben. Egyrészt tekintettel volt arra, hogy a társadalom meg van elégedve az *Új Ember*rel, ezért neki is el kell ismernie, hogy az „jóval felette áll a mai magyar sajtósíntnek.” Ennek ellenére úgy látta, hogy valóban vannak olyan hibák, amelyeket ki kell javítani, (például azt, hogy a lapban nagyon előzékenyen írtak az állami tankönyvekről, vagy azt, hogy egy címben, teológiailag kifogásolható módon, az egyházak szót használták), ezért indokoltnak látta egy bírálóbizottság létrehozását.⁴² Ez végül 1947 márciusában történt meg. A hercegprímás kinevezte a bizottság tagjait, és azt is meghagyta, hogy vita esetén Egyed István jogászprofesszor, távollétében pedig a jezsuita Borbély István véleményét kell mérvadónak tekinteni.⁴³ Ugyanakkor levelet intézett a lap szerkesztőségéhez, kifejezve bizalmát és elismerését,⁴⁴ amivel valószínűleg az lehetett a célja, hogy tompítsa a felügyelet bevezetése miatt várható elégedetlenséget.

Mindszenty más összefüggésben is különösen fontosnak tartotta, hogy éreztesse szolidaritását a katolikus írókkal és újságírókkal – akiknek jelentős része az egyházi sajtó sanyarú helyzete miatt nem jutott munkalehetőséghez. Ezért a beszédeinek gyűjteményéből tervezett kötet tiszta jövedelmét a katolikus írók segélyezésére ajánlotta fel.⁴⁵ A szolidaritást jelzi az is, hogy 1947-ben részt vett és beszédet mondott a katolikus hírlapírókat tömörítő Országos Pázmány Egyesület emlékünnepeén, amelyen a rá jellemző határozottsággal és egyértelműséggel emlékezett meg Pázmány Péter aktualitásáról. Beszédében – egyértelmű célzással a kommunistákra – határozottan óvott „azoktól, akik a szabadsággal ajkukon jönnek, de mihelyt hatalomhoz jutnak, az erőszak fegyvereihez nyúlnak.” Főlemeli szavát az ellen, hogy „egyeseknek mindent szabad legyen, mi pedig csak a válalat vonítsuk.”⁴⁶

A hercegprímás szereplése, aki 1945 ősze óta a kommunista sajtó célkeresztjében állt,⁴⁷ további adalékokkal szolgálhatott ahhoz a propagandaszólamhoz, mely szerint Mindszenty a hitbuzgalmi és társadalmi egyesületeket felhasználva folytat éles szovjetellenes és sovíniszta propagandát.⁴⁸ A beszédet közlő *Új Ember*nek az eset után ismét papírgondokkal kellett szembenéznie, 1947 áprilisában csak négy oldalon jelenhetett meg.⁴⁹

Az egyház továbbra sem adta fel a napilap indítására vonatkozó reményeit. Az 1947 augusztusában megtartott parlamenti választásokat megelőzően taktikai megfontolásból a hatalom képviselői informális ígéretet tettek Czapik Gyula egri érseknek arra, hogy a Központi Sajtóvállalat végre megkaphatja a lapengedélyt.⁵⁰ Októberre azonban kiderült, az engedély feltétele annak garantálása lenne, hogy a katolikus orgánium irányvonala „nem nagyon” fog eltérni a kormányprogramtól.⁵¹ Mindszenty ráadásul értesült róla, hogy

42 EPL 1620–1947. Mindszenty Czapiknak. 1946. december 15.

43 EPL 1620–1947. Mindszenty Mihalovicsnak. 1947. március 11.

44 EPL 1620–1947. Pénzes Balduin Mindszentynek. 1947. március 16.

45 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P 2139. Az Országos Pázmány Egyesület iratai. Az egyesület elnöki tanácsának ülése. 1947. december 3.

46 A gyűlöletnek is van lélekharangja. *Új Ember*, 3. 1947. 12. sz. 7. old.

47 SZ. NAGY Gábor: A Mindszenty József elleni sajtótámadások, 1945–1946. In: A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. i. m. 132–143. old.

48 RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 1. kötet. Szerk. FEITL István–GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta–SIPOS Levente. Bp., 1997. 295. old.

49 Négy oldalon. *Új Ember*, 3. 1947. 15. sz. 1. old.

50 MINDSZENTY József: Emlékirataim. 4. kiadás. Bp., 1989. 182. old.

51 Püspökkari tanácskozások. i. m. 266. old.

Dinnyés Lajos miniszterelnök egy fogadáson arról beszélt, nem lesz lapengedély, hiszen ez a többi felekezetnek is jogalapot nyújtana az igénylésre, és egyébként is: „Akkor kellett volna újságot kérni [a katolikusoknak], amikor elbújtak és féltek a papok, hogy Szibériába viszik őket és lovakat kötnek a templomba.” A hercegprímás az eset után írt levelében felháborodottan szembesítette a kormányfőt a korábbi ígérettel: „A közvélemény felháborodását is bizonyára ki fogja váltani ez az eljárás” – írta Dinnyésnek.⁵²

A konfliktus, összhangban az állam–egyház kapcsolatok folyamatos romlásával, hamarosan elmérgesedett. Ehhez az a kormányrendelet is hozzájárult, amely előírta, hogy minden sajtóterméket csak a tájékoztatási miniszter engedélyével lehet kinyomtatni, és a már megjelenő lapokat is kötelezte ennek a beszerzésére, továbbá valamennyi sajtótermék terjesztésének engedélyezési jogát a Belügyminisztériumra ruházta.⁵³ Az *Új Ember* 1947. november 9-én közölte a hercegprímásnak a miniszterelnökhöz írt levelét, amelyben panaszt emelt a hétköznapokban tapasztalható diktatórikus jelenségek ellen, például hogy sok munkahelyen az alkalmazás feltételévé tették a kommunista párttagságot. A lap terjesztését ezután a Belügyminisztérium egy hónapra „az ország belső rendjét és nyugalomát sértő” közlemény miatt betiltotta.⁵⁴

A Központi Sajtóvállalat lapengedélyének elszabotálása és a sajtószabadság korlátozása – akárcsak 1922-ben, a *Zalamegyei Újság* betiltása kapcsán – erőteljes tiltakozásra ösztönözte Mindszentyt. Az említett kormányrendeletéről szakvéleményt készítettett, amely a jogszabályt törvénytelennek találta, arra hivatkozva, hogy a jogalapját képező törvény nem adott felhatalmazást a kormánynek közjogi ügyek szabályozására, a sajtó kérdése pedig ide tartozik.⁵⁵

Emellett az egész társadalmat megcélzó ellenpropaganda megindítására készült, amelynek alap gondolatát már a Dinnyésnek írt soraiban megfogalmazta: „tiltakozunk a sajtószabadság-korlátozás ellen általában is. Ilyen rendelkezéssel készülünk 1848 centenáriumának megülsére! A szabad sajtót gúzsba kötött sajtóval [ünnepeljük]”.⁵⁶ A hercegprímás azt tervezte, hogy az egyház valamennyi intézményét mozgósítja a lapengedély kieszközlése érdekében. A püspöki kar 1947. decemberi értekezletén indítványozta: valamennyi egyházközség tegyen nyilatkozatot arról, hogy nem mond le a katolikus pártfeletti sajtóról.⁵⁷ Mindszentyt álláspontja helyességéről az is meggyőzhette, hogy 1948 elején a Vatikán orgánumai, például az *Osservatore Romano*, de személyesen Montini bíboros is „a napilapot feltűnően első helyen emlegette és emlegeti mindig a jogos katolikus követelések között”.⁵⁸

A nyilvános fellépés szempontjából különösen jó alkalmat kínált az 1848-as forradalom évfordulója, amelyet a kommunizmus saját önreprezentációs céljaira igyekezett kihasználni. Az Actio Catholica – lényegében Mindszenty idézett sorait visszhangozva – nyílt levélben fejtette ki, hogy a centenárium őszinte megünneplésének feltétele a szabad sajtó megteremtése, a rendszer lapengedélyezési és papírpolitikájának módosítása.⁵⁹ 1948

52 PIL 274. f. 7. cs. 247. ó. e. 101–102. f. Mindszenty Dinnyésnek, 1947. október 18.

53 11.290/1947 ME rendelet. *Magyar Közlöny, Rendeletek Tára*, 1947. 25. sz. 2637.

54 SZIGETI László: Sajtó – szabadságon? Az *Új Ember* betiltása 1947-ben. *Új Ember*, 41. 2005. 38. sz. 4. old.

55 EPL 1868–1948. Gróh József szakvéleménye 1947. október 10.

56 PIL 274. f. 7. cs. 247. ó. e. 113–114. Mindszenty Dinnyésnek, 1947. október 18.

57 Püspökkari tanácskozások i. m. 277. old.

58 EPL Processus, 16. doboz. Mindszenty Czapiknak. 1948. február 4. 194.

59 1848 centenáriumának katolikus megünneplése. *Új Ember*, 3. 1947. 30. sz. 2. old.

márciusában az egyház valóban mozgósította társadalmi kapcsolatait, az egyházközségek és társadalmi egyesületek nyílt levelekben kérték a miniszterelnököt a napilap engedélyezésére.⁶⁰ Az akciót még az *Amerika Hangjának* magyar adása is támogatta, amely az ellenzéki sajtó elnyomásáról számolt be, kiváltva ezzel a Dinnyés-kormány hivatalos tiltakozását.⁶¹ A *Szabad Nép* pedig, a kommunisták vulgáris antiklerikális hangnemében, egyszerűen „ünneprontónak” minősítette a katolikusok fellépését, azt állítva, hogy az 1848-as forradalom sem adott sajtószabadságot a „hazaáruló” katolikus egyháznak.⁶²

Ez a küzdelem azonban, amely a kezdetektől egyenlőtlen feltételek között zajlott, nem hozhatott eredményt a katolicizmus számára.⁶³ A hercegprímásnak hamarosan szembe kellett néznie kirakatperének bíráival, akik – a kommunista propaganda szempontjainak megfelelően – a sajtókérdésben kifejtett véleményét is ellene akarták fordítani. A perben Olti Vilmos tanácselnök ismertette a Mindszenty által 1919 szeptemberében Zalaegerszegen írt *Vigyázatok az újsággal* című röpirat egyes részleteit. A propaganda interpretációja szerint „A könyv idézetei között sűrűn szerepelnek a »Bojkottálni«, »Kiirtani« és más kitételek. Egész tartalma és szelleme a demokrácia, a szocializmus elleni gyűlöletre való izgatás.”⁶⁴

Összefoglalásként elmondható tehát, hogy Mindszenty József pályájának kezdetétől fogva nagy figyelmet szentelt a sajtó ügyének. Az 1910-es, 1920-as években mindenben egyetértett a kérdés első számú egyházi szakértőjének számító Bangha Béla véleményével, aki az elsöprő erejűnek látott liberális sajtóval szemben versenyképes egyházi lapok indítását szorgalmazta. Ezért lelkesen részt vett a jezsuita páter által kezdeményezett akciókban, támogatta a Mária Kongregáció terjesztését, a Központi Sajtóvállalat részvényjegyzési kampányát, és később is rendszeresen fellépett a „jó” sajtó érdekében. 1945 után, már hercegprímásként szintén mindent megtett a vállalat lapjainak és a katolikus sajtó többi orgánumának az érdekében, és harcot indított a szovjetizálódó rezsím sajtószabadságot korlátozó, majd megszüntető intézkedései ellen.

60 Háromezer levél és távirat margójára. *Új Ember*, 4. 1948. 13. sz. 6. old.

61 V. M.: Tiltakozunk – a sajtószabadság nevében. *Szabad Nép*, 1948. március 12. 1. old.

62 Az imperialista ünneprontók. *Szabad Nép*, 1948. március 17. 2. old.

63 Minderről részletesebben l. KLESTENITZ Tibor: Az újrakezddés reménye. A katolikus újságírás helyzete 1945 után. In: Megmenekültem az oroszlán torkából. Az erdélyi katolikus egyház a megpróbáltatások idején: 1848, 1948. Szerk. MARTON József –DIÓSI Dávid. Bp.–Kolozsvár, 2015. 177–216. old.

64 Mindszenty vall. *Népszava*, 1949. február 4. 4. old.